

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ООН В УКРАЇНІ
ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРООН
УКРАЇНСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ЦЕНТР РЕФОРМ

РІВНІСТЬ ЗАРАДИ ДЕМОКРАТІЇ

Інформаційний бюлетень
з актуальних питань
ґендерних перетворень
в Україні

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ООН В УКРАЇНІ
ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРООН
УКРАЇНСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ЦЕНТР РЕФОРМ

РІВНІСТЬ ЗАРАДИ ДЕМОКРАТІЇ

Інформаційний бюлетень з актуальних питань гендерних перетворень в Україні

Над підготовкою текстів працювали:

**Робоча група
Українського освітнього центру реформ:**

Упорядник текстів:
Сергій Губін

Журналісти:
Алла Федорина
Тетяна Вербицька
Лариса Усенко
Лариса Дацюк
Наталія Потапчук
Ольга Швагуляк-Шостак
Літературний редактор:
Юрій Олійник

**Робоча група
Програми рівних можливостей ПРООН:**

керівник Програми Лариса Кобелянська

**експерт з питань регіональної
гендерної політики** Ірина Ігнатова

**спеціаліст з питань
інформації та документації** Ольга Лепушинська

Фотографії:
Сергій Пятериков

Видання здійснене у рамках та за фінансової підтримки
Програми рівних можливостей ПРООН

Погляди, викладені у даній публікації, відображають думку авторів і можуть
не збігатися з позицією ПРООН чи організацій та закладів системи ООН.
При використанні матеріалів посилання обов'язкове.

© Програма розвитку ООН в Україні, 2006

Усвідомити своє право

Казковий «паритет», коли чоловік — голова, а жінка — шия, яка може повертати ту голову в потрібному напрямку, не характерний для української влади. У чиновницькій ієрархії жінки, які є в меншості, виконують переважно адміністративні розпорядження чоловіків. І щоб вирівняти цей дисбаланс, потрібна не тільки сила закону.

Найбільше жінок працює на передовій управлінської вертикалі — головами місцевих рад, де робота оплачується найскромніше, а прямих контактів з народними проблемами є найбільше. Останні вибори привели у сільські, селищні, районні і міські ради до 40% жінок. Зате в обласних представницьких органах депутатки не зуміли переступити і десятивідсоткового «порогу» депутатського корпусу, а до Верховної Ради останнього скликання вдалося піднятися ще меншій кількості жінок — 8,7%.

Якщо за цими промовистими цифрами оцінювати парламентську європейськість України, то вона не потягне навіть на найнижчі стандарти ЄС, згідно з якими в середньому 30% парламентаріїв складають жінки, а в нордичній Швеції — всі 45%. Натомість гендерний перекис у владі наближає Україну до східних нормативів з раритетною присутністю жінок у виборних органах влади.

«Одним з механізмів збалансування кількості чоловіків і жінок у законодавчій владі у перехідний «гендерний період» є принцип квот», — вважає народний депутат України Оксана Білозір. — Його ефективно використовували в тих країнах, де рівень участі жінок у владі був украй недостатнім. Принцип квот я пропонувала внести в закон «Про рівні права і можливості жінок і чоловіків» як норму прямої дії, що є обов'язковою для виконання. При цьому передбачалася присутність хоча би однієї жінки в кожній п'ятірці партійного списку, що у підсумку давало б щонайменше 20% жінок у законодавчій владі. Однак, у «чоловічому» парламенті законопроект пройшов тільки тоді, коли цю норму було... вилучено з документа».

Обрізаний закон, нехай декларативно, але заклав правовий фундамент для побудови гендерного паритету в Україні. «Для того, щоб ці прогресивні наміри перетворилися на реальні справи потрібно імплементувати його положення в інші законодавчі акти, — наголошує голова підкомітету з питань гендерної політики Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Олена Бондаренко. — Відповідні зміни потрібно внести до Кримінального кодексу, Кодексу про адміністративні правопорушення в частині запровадження санкцій за сексуальні домагання, дискримінацію за статевою ознакою, включити до Кодексу законів про працю, до законів «Про політичні партії», «Про Центральну виборчу комісію» та цілої низки інших документів. А «відредагувавши» законодавчий масив, влада та неурядові організації мають забезпечити неухильне його дотримання».

Сьогодні дискримінаційність вітчизняних законів проглядається на кожному кроці. Наприклад, коли в декретній відпустці жінка виховує дитину, вона автоматично втрачає заробітну плату і в пенсійному віці, відповідно, отримує пропорційно менше пенсійне забезпечення, розповідає Оксана Білозір.

За словами заступника директора департаменту розвитку соціальної і гуманітарної сфери Міністерства економіки України Руслана Дорошкевича, для того, щоб запобігти нерівності між чоловіками і жінками в нових законах, Міністерство юстиції нещодавно видало наказ, який передбачає гендерну експертизу всіх нормативних документів. Нові закони, не гармонізовані з гендерною політикою держави, не прийматимуться.

Зробити карколомну кар'єру у владі без твердої правової підтримки, жінка може, увімкнувши безвідмовний фінансовий механізм. Але великий грошовитий бізнес, який легко відчиняє браму у вищі ешелони управління державою, монополізували чоловіки. Натомість на плечах жінок сьогодні, зазвичай, лежить затратне і малоприбуткове мале та середнє підприємництво. За дослідженням Міжнародного інституту соціології, лише 26% малого бізнесу, 15% середнього і 12% великого бізнесу контролюють жінки.

Сьогодні жінкам не потрібна особлива протекція чи «капітальний» ресурс для того, щоб потрапити у структури виконавчої влади. Адже чоловіки охоче беруть жінок на посади клерків, що займаються марудною паперовою роботою, куди чоловіка і калачем не заманиш. Статистика підсумовує, що серед загальної кількості державних службовців жінки становлять майже 75%. Однак кількість чиновниць прямо пропорційно зменшується з підвищенням категорії посад. Наприклад, загін жінок-керівників шостої категорії становить 67,6%, а першої — 6,6%, тоді як у чоловіків посадовий п'ясианс розкладений з точністю до навпаки. Тобто жінок найменше там, де приймають відповідальні державні рішення, хоча, як показує практика розвинутих європейських країн, рішення управлінського характеру є найефективнішими тоді, коли в їхньому ухваленні беруть участь жінки нарівні з чоловіками, зазначає Олена Бондаренко.

Підняти жінок на п'єдестал вищої виконавчої влади може адміністративний метод «заціпки»: чоловік-жінка-чоловік-жінка, який використовується у світовій практиці, наголошує Оксана Білозір. Але для того, щоб він запрацював, необхідно мати в запасі достатню кількість кваліфікованих кандидатів, з яких можна формувати ці гендерно врівноважені управлінські пари.

За інформацією першого заступника міністра з питань молоді, сім'ї та спорту Іллі Шевляка, урядовою реакцією на законодавчі рішення стала нова Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, яку Кабінет Міністрів планує розглянути та прийняти найближчим часом. Унаслідок реалізації цього урядового документа та низки похідних заходів мають, зокрема, знизитися рівень безробіття серед жінок, вирівнятися умови для охорони праці і здоров'я чоловіків та жінок, вдосконалитися механізм правового і соціального захисту жінок.

«Ментальний стереотип може стати або каталізатором, або гальмом гендерного процесу в Україні, — розповідає Олена Бондаренко. — Якщо в суспільстві переважає ставлення до ролі жінки, як допоміжної, другорядної, то жодні законодавчі або владні ініціативи не врівноважать гендерні терези. В політичних середовищах нині однозначно бракує «промоутерів» гендерної політики, які «підштовхуватимуть» лідерів та актив партій до збільшення представництва жінок у виборчих списках, у керівному складі партії, у списку кандидатур на посади у виконавчій владі».

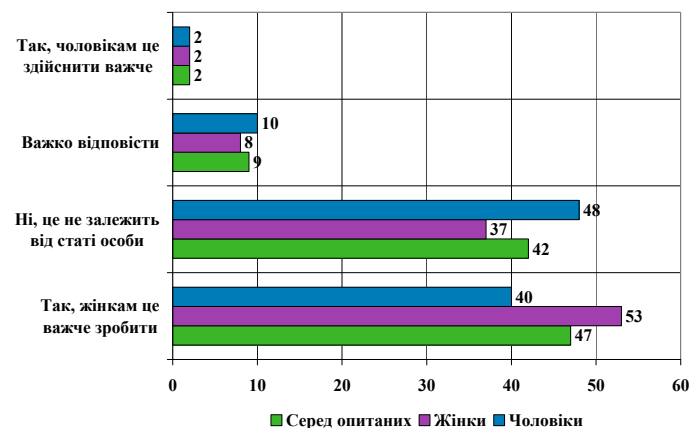
Зате в громадських організаціях ініціативні зрушення найбільш помітні. Зокрема, західноукраїнський центр «Жіночі перспективи» завершує розробку концепції розв'язання гендерних проблем на теренах Львівщини, де наразі сто рішень із ста безальтернативно приймають чоловіки. Ця громадська ініціатива,

яку підтримують проект «Цілі розвитку тисячоліття» та Програма рівних можливостей ПРООН, «битиме» у три головні цілі — гендерну нерівність у владі, дисбаланс в оплаті праці та влаштуванні на роботу між жінками і чоловіками та торгівлю людьми і насильство в сім'ї, розповідає голова «Жіночих перспектив» Любов Максимович.

Ще 20-30 років тому на етнічних румунських весіллях в буковинських селах жінки сиділи на підвищенні, але за спиною у чоловіків і покірно їли лише те, що милостиво залишав їм голова родини. Тепер від цієї дикої традиції в побуті залишився лише екзотичний присмак-спогад. У владі, на відміну від сім'ї, де питання розподілу ролей вирішуються полюбовно, гендерні позиції без боротьби не здадуть. 62% жіночого електорату України мають усвідомити своє право займати керівні посади нарівні з чоловіками і докласти всіх зусиль для того, щоб це право вибороти.

Ольга Швагуляк-Шостак

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи залежить можливість заняття місця у керівних
органах управління державою від статі особи?»
залежно від статі, %***

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Гендерна рівність в економічній сфері

Соціологічні дослідження свідчать, що для більшості населення України власного доходу недостатньо для першочергових потреб: продуктів харчування, оплати житла, придбання одягу, відпочинку. Українська бідність має специфічне обличчя: низький рівень життя населення в цілому, висока частка людей, які вважають себе бідними, та поширення бідності серед працюючих складають непривабливий образ України на тлі європейських країн.

Протягом останніх років жінки і чоловіки в Україні характеризуються приблизно однаковим рівнем бідності. За офіційною статистикою, якщо не бідними вважають себе 72,9% родин, де головою домашнього господарства є жінка, то заможних сімей, де керує чоловік, – 74,8%. Водночас, українські жінки, загалом, заробляють менше, ніж чоловіки, і мають менше шансів потрапити на керівну посаду чи відкрити власний бізнес.

Як стверджує головний консультант сектору демографічної та соціальної політики відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень Ольга Піщуліна, і в бізнесі, і в політиці, найважливішим є кінцевий результат: «Але перечитайте хоча б оголошення про прийом на роботу і побачите безліч повідомлень, сегрегованих за статтю і віком. Сьогодні працедавець хоче бачити керівником чоловіка віком до 35 років, а секретаркою – білявку до 25-ти... Це не вимоги ринку, а реальне відтворення викривлених стереотипів, відсутність культури і просто непрофесійність».

Цю думку цілком поділяє заступник директора департаменту статистичних послуг Держкомстату України Інна Самченко: «Проаналізувавши останні статистичні дані, можна уявити стан гендерної рівності в нашій країні. Середній рівень зарплати в жінок на 29,1% нижчий, ніж у чоловіків. Рівень економічної активності жінок теж на 10,9% нижчий. І ці цифри самі собою яскраво свідчать про гендерну ситуацію в економічній сфері України».

Дискримінацію у заробітній платі офіційно заборонено, однак, за статистикою, різниця між заробітною платою українських жінок і чоловіків сьогодні навіть більша, ніж за радянських часів. Якщо сьогодні зарплата жінки становить в середньому 70,9% зарплати чоловіка, то два десятиліття тому цей показник становив близько 75%. Відповідно, якщо гендерні диспропорції ігнорувати і надалі, то це приведе до прискорення фемінізації бідності в Україні.

Вітчизняні та зарубіжні експерти вважають, що ступінь економічної нерівності в Україні у 2-2,5 рази вищий за офіційно визнаний. На жаль, це теж негативно впливає на гендерну рівність. Наприклад, торік зарплата чиновників вищого рівня була збільшена у 5-12 разів, тоді як оплата праці в інших

бюджетних установах – у півтора рази. Беручи до уваги гендерну диспропорцію серед тих, хто обіймає посади вищого рівня, зрозуміло, що частки жінок і чоловіків, на яких поширилося збільшення зарплати, відрізняються не на користь жінки.

Світлана Оксамитна, завідувачка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія», розповідає: «Гендерні стосунки у сфері економічної активності характеризуються тим, що, загалом, Україна успадкувала від СРСР і повністю наслідує систему професійної асиметрії та систему гендерної нерівності на ринку праці. Свідченням цього є численні дані статистичних та соціологічних досліджень стосовно нерівномірного розподілу чоловіків і жінок за галузями й сферами діяльності, позиціями в професійній ієрархії, співвідношення середньої заробітної плати, подвійної зайнятості у сфері найманої праці та неоплачуваної домашньої праці, можливостей для приватного підприємництва, імовірності втратити роботу тощо». Справді, за статистичними даними, ринок праці в Україні належить до гендерно збалансованого, тобто, рівень зайнятості чоловіків і жінок майже однаковий. Однак чоловіки переважають серед економічно активного населення, де їхня частка складає 66,8%.

Українські жінки більш стали у виборі своєї зайнятості, але мають менше можливостей для підвищення по роботі. Найбільше жінок-робітниць у галузях торгівлі, зв'язку, виробництва харчових продуктів, охорони здоров'я, соціального захисту, на державній службі та у банківській діяльності. Проте дуже рідко хтось з них просувається кар'єрними щаблями до рівня вищого керівництва.

На думку заступника міністра праці України Наталії Іванової, в Україні слід забезпечити дотримання закону про гендерну рівність, чоловіки й жінки повинні мати рівні можливості у різних сферах життя. Національний план дій передбачає здійснення контролю за безпекою праці жінок, ефективністю розв'язання соціальних проблем робітниць тощо. Але організація переговорного процесу і підготовка якісних

за змістом колективних договорів найму, які повною мірою відповідали б чинному законодавству, забезпечували дотримання державних норм і гарантій, вимагає змін в оцінці ситуації щодо забезпечення гендерної рівності. Адже досить часто на різних етапах колективних переговорів інтереси та сподівання жінок або не враховуються взагалі, або ж розглядаються поряд з інтересами та потребами чоловіків (окрім положень про захист материнства). Цей так званий «гендерно нейтральний підхід» може посилити існуючу дискримінацію чи спровокувати її виникнення у нових формах.

Статистика свідчить, що кількість безробітних чоловіків і жінок приблизно однакова. Але офіційні дані не відображають реально-го стану речей. Працедавці не зацікавлені брати на роботу жінок, яким виповнилося понад 40 років. Відтак чимало жінок цього віку, втративши роботу, осідає вдома в ролі домогосподарок чи люблячих бабусь. У Західній Україні взагалі не ведеться статистика кількості жінок, що виїхали за кордон у пошуках роботи, не зареєструвавшись в органах зайнятості.

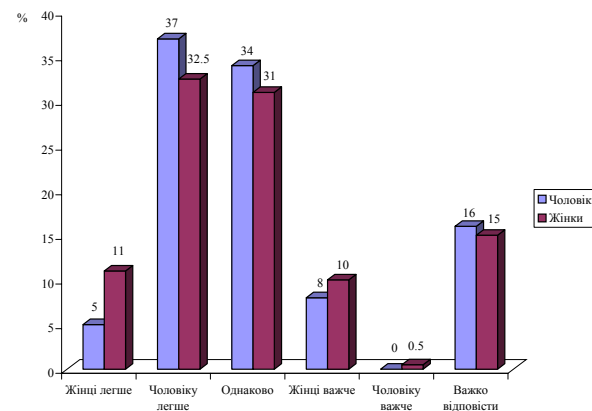
В умовах дефіциту робочих місць жінки часто програють у конкурентній боротьбі з чоловіками, адже у працедавців домінує стереотип, що найкращі працівники – чоловіки, хоча найчастіше це не відповідає дійсності. Саме жінки успішно борються за своє робоче місце, відважуючись на зменшення зарплати чи перехід на посаду нижчої кваліфікації. Водночас, жінки віком від 35 років частіше за чоловіків стикаються зі суттєвими перешкодами під час працевлаштування: більшість вакансій, розрахованих на жінок, – секретарки, доглядальниці та офіціантки – типowo вважаються «підходящими» лише для молодих жінок та дівчат. Проаналізувавши великий масив оголошень і провівши серію інтерв'ю з жінками, експерти дійшли висновку про те, що вимоги до статі працівника висувуються в усіх галузях і категоріях зайнятості. І оголошення про робітничі вакансії, що передбачають фізичну працю чи посади менеджерів середньої та вищої ланки, вимагають, як правило, саме чоловіків-кандидатів. Проте у більшості оголошень для жінок йдеться про вакансії у сфері надання послуг, такі як офіціантки та хатні робітниці, а також низькооплачувану роботу секретарки.

Загалом, умовною професійною територією чоловіків залишаються не так окремі професії, галузі й сфери господарської діяльності, як саме керівництво в широкому розумінні цього поняття. Керівні ролі в економіці, як і в політиці, сьогодні здебільшого відіграють українські чоловіки. За непрямыми оцінками фахівців у галузі гендерної політики, чоловіки контролюють близько 90-95% економічних ресурсів України. При цьому жінки виконують дві третини роботи й отримують одну третину заробітної плати. Загальна кількість підприємств, контрольованих жінками, втричі менша, ніж

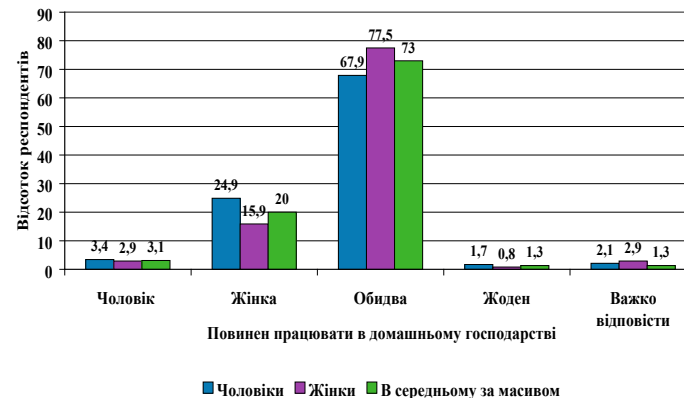
фірм, якими володіють чоловіки. Загалом гендерні дослідження констатують, що участь жінок у підприємницькій діяльності є недостатньою, і що українське суспільство не використовує повною мірою їхнього потенціалу.

Олег Маєвський

Кому (жінці чи чоловіку) легше, на думку респондентів різних статей, стати керівником за умов рівних професійних якостей та освіти, %*

Уявлення про те, хто з членів родини повинен працювати в домашньому господарстві, %*

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Діагноз: «набута безпорадність»

Пострадянський вислів про те, що в СРСР «сексу немає» давно став анекдотичним. Діти народжувалися і народжуються, тема перестала бути забороненою, навіть навпаки. Між тим, проблема, що постає з цієї фрази, значно більша, ніж уявляється на перший погляд. І мова наразі не про секс, а про традицію заборони на «незручні», гострі питання.

Десятиліттями, а то й віками, нас привчали бачити все так, як потрібно владі. А влада, зрозуміло, завжди схильна була затуляти очі на те, що не хотіла змінювати. У цьому ряду — довгий перелік того, чого у нас «не було»: цілковита відсутність на радянських просторах проституції, наркоманії, алкоголізму. . .

Не останнє місце тут займало і насильство в сім'ї. Його, як проблеми, звісно ж, не існувало. Були, як мовилося, поодинокі прикрі випадки, що знешкоджувалися за просто, — варто звернутися до парткому чи профкому. Тим часом, родинне насильство, гендерне насильство розвинулися, здається, у цілу «школу» неспротиву й буденності. Чого варті вислови «закохані сваряться — тільки тішаться», «ти начальник — я дурень» або «б'є, значить любить»... .

Часи начебто змінилися. Сьогодні ми намагаємося говорити про гендерне насильство як проблему, явище, з яким треба боротися, хоча переважна більшість громадян так не вважають.

«Суспільство не готове до вирішення цієї проблеми, — впевнений президент всеукраїнського благодійного Фонду допомоги жертвам насильства киянин Юрій Онишко. — Пересічний громадянин не розуміє, про що, власне, йдеться. Навіть «розумний» комп'ютер постійно править «гендер» — термін не ходовий. . . Якщо мова заходить про насильство, то в уяві багатьох під таке означення підпадає лише зґвалтування. До сексуальних домагань на роботі ставляться, як правило, «з гумором», хоча такі домагання є одним з вагомих аспектів гендерного насильства в Україні. Якщо ж говорити про сім'ю, то дві третини українських родин мають ознаки використання насильства, як не фізичного, то психологічного чи економічного і навіть сексуального. Адже чоловік вважає: раз це моя дружина, то вона «повинна»... .»

За останні роки ситуація лише загострилася. Зміни в економічних стосунках змінили ролі чоловіка й жінки, а традиція продовжує декларувати вищість чоловіка просто тому, що «да убоїться його жона», та й, загалом, «довге волосся — короткий розум». Між тим, в умовах економічної нестабільності саме жінка виявилася більш пристосованою до мінливих умов, гнучкішою у справі збереження родини. Як результат, «вона стала себе інакше відчувати, у неї з'явилися інші вимоги до чоловіка, — розмірковує голова правління Вінницької міської громадської організації «Чоловіки проти насильства» Володимир Козлов. — Жінка сьогодні реалізує себе в бізнесі, в політиці, вона вже не вписується у традиційні рамки просто берегині, вона — Людина. Вона хоче від чоловіка не лише зарплати наприкінці місяця, а поваги та партнерських

стосунків. А чоловіки цього й досі не зрозуміли. Тому постають проблеми, люди не можуть з ними впоратися, а відтак вихід знаходять у насильстві. Багато прикладів, коли потерпають від нього чоловіки, та все ж найбільше страждає жінка. І саме для неї ця проблема існує. Для чоловіка — ніби й ні. А хто у нас переважно при владі? Чоловіки! І ви погляньте на Верховну Раду — там панує стереотип чоловічого мислення. . .»

Отже, ми «не бачимо» проблеми насильства через те, що її не бачать у «верхах»: для чого ще й такий клопіт, коли економіка занепадає?! Між тим, успішне розв'язання багатьох гендерних проблем вплинуло б і на економічний розвиток. Але для цього потрібні законодавчі рішення. Приймають їх важко. Фахівці згадують, як натужно просувався закон про попередження насильства. Те, що він існує — незаперечне досягнення передусім громадських організацій, але й те, що потрібно вирішити ще багато законодавчих питань — незаперечний факт.

Про нерозуміння проблеми насильства, на думку Юрія Онишка, свідчить, наприклад, те, що у закон не пройшла стаття про зґвалтування у шлюбі. Не зрозуміли, про що, власне, йдеться! Якщо шлюб, то яке зґвалтування? Американських фільмів надивилися, чи що? «Натомість, — каже Юрій Онишко, — пройшла стаття, проти якої виступали всі фахівці з проблеми, — одинадцята: визнання жертви відповідальною за віктимну поведінку. Хтось писавце, ставлячи знак рівності між віктимною та провокуючою поведінкою. Але ж віктимність як провокація буває у одній сотій відсотка. Це не провокація. Це поведінка людини, яка вже має статус жертви. Виховання або постійне «затиювання» роблять людину такою. . . У медиків є термін «стан набутої безпорадності». То ми людину за те, що вона в такому стані, ще маємо й покарати?»

Схоже, цей термін підходить не лише для конкретних осіб. Стан набутої безпорадності — чи не так можна охарактеризувати ставлення суспільства до проблеми гендерного насильства, мовляв, а що вдієш у такій ситуації!.. А ситуації бувають різними.

...Вони живуть у маленькій квартирі. Вона та дитина вже не в силі терпіти знущання. Отже, розлучення. А йти куди? Квартира одна, за нашими законами, без згоди чоловіка її не продаси. Отже, жінка й дитина стають заручниками безвиході. І мало хто замислюється над тим, що мова в даному разі йде вже не лише про право на житло, про особисту свободу, а про безпеку життя.

...Вирішили захистити жінку від знущань чоловіка-алкоголіка. Вона, побита, скаржиться, його забирає міліція. «...Забирають зараз на три години, — коментує Володимир Козлов. — У Америці в такій ситуації забирають на три доби. А у нас, уявіть, повертається він через три години — з нього ще хміль не вийшов!.. Чи захоче жінка знов звертатися за подібним захистом?»

Працівники міліції говорять, що часто, поки приїдеш на такий виклик, жінки вже відмовляються від допомоги й просять залишити «годувальника» вдома. Мовляв, економічні причини змушують жінок миритися зі знущанням та приниженням. А, може, більше все ж розуміння, що такий захист держави «собі дорожче»?..

«Існує такий суспільний парадокс: всі знають, що жінка як працівниця часто є кращою за чоловіка, — дисциплінованішою, стараннішою, надійнішою. Водночас, всі знають і про те, що працевлаштуватися жінці значно складніше, а скорочують її першою... Звичайно, з цією практикою можна боротися. Проте чимало жінок обирають виїзд на роботу за кордон, примирившись з тим, що платити їм будуть мало, і, маючи вищу освіту, вони митимуть посуд, а часто муситимуть терпіти знущання, насильство, — розповідає голова правління Сумської молодіжної громадської організації «Гендерна агенція консультацій та інформації» Леся Кириї. — Це теж своєрідна віктимна поведінка: «я згодна на тиск, приниження та образи, але боротися я не можу». Гадаю, що причиною всього цього є запрограмована в суспільстві занижена оцінка та самооцінка жінок».

Отже, лишається тільки розвести руками від безпорадності і полишити громадським організаціям продовжувати їхню «безнадійну справу» боротьби проти гендерного насильства? Адаже економіки, суспільного сприйняття та світогляду «привладних» швидко не зміниш! Зовсім ні. Стереотипи — річ, яку можна й потрібно міняти. «Слід показувати масштаби проблеми, домагатися її суспільного визнання і відповідно — законодавчих змін», — переконаний Володимир Козлов.

«Потрібно виховувати нове покоління на засадах гендерної рівності, — вважає Юрій Онишко. — Пояснювати, що існують певні особливості психології чоловіків та жінок. Психіка обох статей відрізняється за будовою, процес мислення і сприйняття у них також різний. Потрібно навчати юних це розуміти й уміти з цим рахуватися. Адаже коли ми купуємо пральну машину, то перед тим, як користуватися, обов'язково почитаємо інструкцію. А людські стосунки будуємо, як спаде на думку. І тоді виникають гендерні війни. А в них обидві сторони й винні, й невинні, — бо вони *не знають, як треба*. Звичайно, потрібно готувати вихователів: викладати гендерну психологію педагогам, медикам. Слід зрозуміти одне: ми

не заснемо і не прокинемося в іншій країні, нам треба побудувати країну без насильства».

«А знаєте, — розповідає Леся Кириї, — я помітила: якщо жінка, дівчина справді активна, ініціативна, намагається ставити собі мету й домагатися її, то й проблеми гендерного насильства у неї фактично не виникають. Жінці самій треба змінитися, аби змінилося ставлення до неї».

У домашніх боях мало не щодня гинуть люди. У прямому розумінні цього слова. Я пригадую очі дітей, які залишилися сиротами, бо п'яний тато на їхніх очах убив маму, а сам, зрозуміло, сів у тюрму. Невже ми залишатимемося безпорадними і не відвернемо подібне?..

Алла Федорина

Види насилля, якого доводилося зазнати респондентам через ознаку статі, % *

Види насильства	Чоловіки (n=822)	Жінки (n=971)	Загалом (n=1773)
Насильство в сім'ї з боку партнера по шлюбу	3,3	12,2	8,1
Насильство на роботі з боку керівника	7,9	7,9	7,9
Насильство на вулиці	7,5	6,2	6,9
Насильство в сім'ї з боку батьків	3,8	3,8	3,8
Насильство на роботі з боку колеги/колег	1,9	3,1	2,6
Насильство в транспорті	2,3	2,5	2,4
Насильство навчальному закладі з боку викладачів	1,7	2,8	2,3
Насильство навчальному закладі з боку однокурсників	1,2	1,5	1,4
Насильство в іншому громадському місці	1,1	1,1	1,1
Насильство в сім'ї з боку інших осіб	1	1	1
Ні, я не зазнавав (ла) проявів насилля по відношенню до себе	75,8	69,6	72

Як свідчать результати дослідження, *найпоширенішим видом насилля є насильство в сім'ї з боку партнера по шлюбу, причому жінки зазнають його в 4 рази частіше за чоловіків* (серед опитаних його зазнали 118 жінок та 27 чоловіків). Дані офіційної статистики щодо насилля в сім'ях є обмеженими з ряду обставин, але періодично у засобах масової інформації, на наукових семінарах та конференціях, інших публічних заходах оприлюднюються результати тих чи інших досліджень щодо насильства в українському суспільстві і нерідко ці дані різняться між собою.

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Українські ЗМІ і гендерна рівність

Для багатьох країн світу соціальна рівність чоловіків і жінок, на жаль, досі залишається категорією радше бажаною, ніж реальною. Проте у будь-якій країні без такої рівності у всіх сферах суспільного життя важко уявити розвиток демократії. На думку експертів, якщо ми хочемо жити у справді демократичній країні, свій внесок у формування гендерних цінностей і гендерної політики у державі варто зробити кожному з нас, а надто – представникам тих професій, що мають найбільший вплив на формування суспільної свідомості.

Справжнім дзеркалом суспільного життя в цілому справедливо вважаються засоби масової інформації: друкована преса, радіо й телебачення, інформагентства, Інтернет-видання. Для того, щоб зрозуміти глибину проблеми рівних прав і можливостей варто насамперед проаналізувати два її аспекти: по-перше, чи існує упереджене ставлення до жінок (яких, за оцінками експертів, серед журналістів понад 80%) у власне журналістському середовищі, а, по-друге, чи дотримуються ЗМІ принципів гендерної рівності у висвітленні суспільного життя?

Як показують соціологічні дослідження, формуючи масову свідомість, сучасна журналістика досить часто підходить до виконання цієї функції дещо однобоко, через призму чоловічого світосприйняття. Причому це стосується не лише країн пострадянського простору, де тривалий час сповідувалися певні ідеологічні принципи. Дисбаланс, за даними естонського проекту «Моніторинг телебачення», спостерігається навіть у передових європейських країнах. Загалом, у Європі жінки-журналісти складають 60%, однак, наприклад, їх участь у телепрограмах Фінляндії та Швеції вимірюється 36%, Німеччини – 29%, Голландії – 28%. При цьому ролі жінок (журналістські обов'язки, експертна та фахова оцінка тощо) у різних країнах розподіляються також по-різному. Наприклад, серед голландських репортерів 40% жінок, в Норвегії їх 19%, а в Естонії немає зовсім. Серед спортивних коментаторів у Швеції жінки складають 18%, в Естонії – на 2% більше, а норвезьке громадське телебачення має тут нульовий показник. Гостями для дискусійних програм жінок найчастіше запрошують у Фінляндії (44%), Норвегії (41%), Швеції (36%), а Естонія тримається на рівні 19%.

Те, що принципу гендерної рівності не дотримуються в українських ЗМІ, видно неозброєним оком. З одного боку, як вважає заступник головного редактора відомого тижневика «Дзеркало тижня» Юлія Мостова, «журналістика – це така професія, де жінки набувають чоловічих рис, а чоловіки, навпаки, – жіночих», а з іншого боку, жінки у журналістиці досі почуваються не зовсім впевнено та й пишуть здебільшого про світ, зручний саме для чоловіків, і так, як його бачать чоловіки. Крім того, за словами керівника Національного прес-клубу реформ Сергія Губіна, спостерігається певний парадокс: жінки, яких серед журналістів пере-

важна більшість, при підготовці своїх матеріалів, як правило, звертаються за коментарем до експертів-чоловіків, а тому практично скрізь домінує саме чоловіча думка. «Вона, ця думка, оцінка, пропозиція, – зазначає Сергій Губін, – насаджується суспільству, внаслідок чого ми маємо викривлену картину дійсності. Матеріали ЗМІ, подані з таких позицій, заряджають суспільство однобоким баченням світу і, відповідно, не можуть претендувати на об'єктивність». Слід зважити як на те, що чоловіки й жінки по-різному можуть бачити ситуацію, сприймати подію, розуміти світ, так і на те, що, за даними останнього українського перепису, жінок у нашій країні значно більше, ніж чоловіків.

Так вважає і головний редактор популярної газети «Київський телеграф» Володимир Скачко, зазначаючи при цьому, що, на жаль, над розв'язанням проблеми гендерної рівності в Україні поки що ніхто надто не замислюється.

Істотні розбіжності у висвітленні місця і ролі українських жінок і чоловіків у мас-медіа показав і моніторинг українських ЗМІ, проведений за ініціативою Програми рівних можливостей (ПРООН). Причому як у сферах, де реально існує гендерна асиметрія (політика), так і в тих галузях, де з професійного погляду обидві статі прагнуть до рівноваги (спорт), і в ділянках суспільного життя, що традиційно вважаються «жіночими» (побут, медицина, освіта), а український медійний простір представлений здебільшого чоловічими іменами.

Якщо звернутися до кількісних показників (наприклад, частоти появи жінок та чоловіків у вечірніх блоках інформаційних випусків чотирьох загальнонаціональних каналів – УТ-1, «1+1», «Інтер» та ICTV), то можна помітити, що у випуски теленовин жінки потрапляють у 7,5 разів менше, ніж чоловіки. Крім того, аналіз текстів вітчизняних газет засвідчив, що жінок у них згадують у 5,5 разів менше, ніж чоловіків. У тематичному розрізі це виглядає так: політика залишається «чоловічою справою» на 96,3%, обличчя культури представляють 77,3% чоловіків, у спорті чоловікам належить 76,4%, і навіть високофемінізовані галузі на 50-70% також представлені чоловіками.

Втім, навряд чи хтось візьметься заперечувати ці дані. Адже питання, за словами відомого політичного оглядача, редактора відділу політики того таки «Дзеркала тижня» Сергія Рахманіна, полягає в тому, що журналісти насправді практично не мають вибору. «Сьогодні, – вважає журналіст, – ми опинились у ситуації коли більшість чиновників, політиків, експертів є чоловіками».

Та якщо Україна прагне до реальної, а не декларативної демократії, то, безперечно, слід змінювати підходи як до гендерних питань взагалі, так і до тієї гендерної політики, яка проводиться в державі. І тут чи не першочергова роль належить саме журналістиці. Адже журналістська

якість, за словами професора Інституту журналістики Київського Національного університету ім. Т.Шевченка, члена Національної спілки журналістів України Наталі Сидоренко, передбачає об'єктивність, всебічність, вваженість і ретельність у підборі фактів та їх інтерпретації. «Якщо не чіплятися за сенсаційність і «гласливність», відійти від поверховості, зазирнути в глибину, – вважає Наталя Сидоренко, – то побачимо справжніх жінок-професіоналок і в політиці, і в бізнесі та науці, промисловості, культурі тощо, які можуть бути неординарними співрозмовниками для інтерв'ю, фаховими експертами, авторками оригінальних ідей, концепцій, відкриттів...»

Тобто йдеться про те, що журналісти повинні усвідомлювати і враховувати гендерні питання вже на етапі збору інформації. Що побачити, кого вибрати, як подати й інтерпретувати, з якою метою оприлюднити той чи інший життєвий епізод – ці та інші критерії допоможуть паралельно й об'єктивно висвітлювати діяльність як жінок, так і чоловіків.

«Журналіст, який готує аналітичний телерепортаж на тему політики, економіки, культури, освіти і претендує при цьому на професійність, – зазначає з цього приводу відома тележурналістка, член Національної спілки журналістів України Тамара Куцай, – повинен враховувати насамперед кількісні показники, намагаючись паритетно представляти кількість експертів – жінок і чоловіків – з того чи іншого питання». Це зрозуміло, адже будь-яка суспільна проблема – це своєрідний соціальний конфлікт. Для того, щоб висвітлити його об'єктивно, слід подавати різні точки зору.

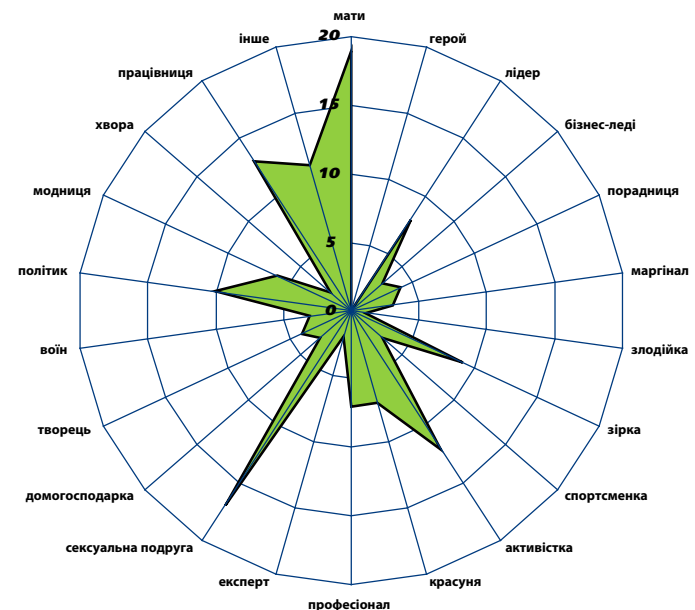
Втім, 15 років незалежності доводять, що не все так погано у нашому домі. Півтора десятиліття, які країна пододала на шляху до демократії, дещо таки змінили у нашому житті: наполеглива жінка-професіонал отримала реальний шанс на визнання. Та попри те, що жінок стало більше у політичному і суспільному житті країни, вони досі не повністю впевнені у власних силах і можливостях. Розкритися їм заважають виховані століттями і всмоктані з материнським молоком стереотипні образи, коли жінка повинна «знати своє місце», а також певна упередженість стосовно жінок серед політиків-чоловіків.

Якраз на подолання таких стереотипів та упередженості, на думку Сергія Губіна, і слід зважати журналістам при підготовці матеріалів на будь-яку тематику. Це дозволить багатьом жінкам, справжнім професіоналкам, вийти на передові позиції і в політиці, і в інших сферах суспільного життя країни, а не залишатися у тіні чоловічого авторитету. Діючи за таким принципом,

представники ЗМІ повною мірою зможуть виконати свою місію у формуванні сучасної гендерної культури, що є ознакою кожної високоцивілізованої нації.

Лариса Усенко

Стереотипи: жінки в друкованих ЗМІ, %.*

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Гендерно-демографічний вузол

Проблемами старіння та недостатньої народжуваності переймаються чи не в усьому світі. Навіть благополучна Європа, яка, здається, все зробила, щоб створити комфортні умови життя, стає, образно, кажучи, пенсіонеркою. Країни з невисоким рівнем соціально-економічного розвитку взагалі не знають, з якого боку підступитися до вирішення цих питань. Адже, крім суто матеріальної спроможності суспільства, на демографічну ситуацію впливає безліч інших чинників, зокрема гендерний.

За часів ЄСРП на вітчизняних теренах рівність обох статей залишалася переважно на рівні декларацій. Не змінилося становище і в роки незалежності України. За словами завідувачки відділу соціальної політики Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Олени Макарової, протягом останнього десятиліття співвідношення зарплати жінок і чоловіків стабільно тримається на позначці 70% до 100%. А представництво жінок в урядових структурах навіть зменшилося. У професійній кар'єрній піраміді вони значно ближче до основи, ніж до вершини.

Отже, якщо жінкам перекрили доступ до активного життя, обмеживши сферу їхньої діяльності сім'єю та вихованням дітей, то, здавалося б, що з народжуваністю в Україні не повинно бути проблем. Насправді ж усе навпаки: смертність перевищує народжуваність, а багатодітні родини — велика рідкість. Натомість, скажімо, в скандинавських державах перед жінками відчинені всі двері. Там навіть у відпустку по догляду за новонародженими йдуть чоловіки. І це свідчить не так про гендерну рівність обох статей, як про позитивний вплив на зміцнення молодих сімей (кількість розлучень з кожним роком зменшується).

У нас же відсоток народжуваності істотно не збільшився навіть після матеріального стимулювання сімей вісьмома тисячами гривень. Щоправда, певний ефект це дало, однак не такий відчутний, як очікували. Навіть з урахуванням того, що нині досягли дітородного віку ті, хто сам побачив світ у добу поліпшення соціальних стандартів (на початку 80-х років ХХ століття, коли підвищили декретні виплати, збільшили відпустки по догляду).

Тож серед демографів немає однастайності щодо того, як підвищити народжуваність та омолодити націю, що старіє. Значна кількість фахівців налаштована доволі песимістично, оскільки вважають, що радикально вплинути на цей показник неможливо. Мовляв, потенціал кількісного зростання вичерпано. Навіть за найбільш оптимістичними прогнозами марно сподіватися на істотне поліпшення ситуації. Тому домінує інша думка: варто зробити тривалішим активний вік населення і якомога довше зберігати його здоров'я. У Японії, наприклад, розроблено навіть спеціальну програму продовження активного трудового життя людей пере пенсійного віку.

В Україні дотримуватися цього принципу буде непросто. Адже в нас немає традиції дбати про власне здоров'я. Тому треба пропагувати здоровий спосіб життя, виховувати поведінку самозбереження з раннього дитинства. Наскільки це важливо, свідчить хоча б такий факт: за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, 40% 16-річних хлопчиків не доживають до пенсії. А як відомо, смертність у такому віці настає переважно через вживання наркотиків, алкоголю, куріння, а також пов'язані з цим нещасні випадки на виробництві, в побуті, дорожньо-транспортних аваріях.

Окрім того, чоловіки ще й менш витривалі. Їхній організм біологічно так побудований, що не здатний швидко пристосовуватися до нових умов життя. Тому в кризових ситуаціях смертність серед чоловіків вища, ніж серед жінок. З огляду на ці обставини, демографи настійно радять владі зрівняти вік виходу на пенсію для обох статей, тобто збільшити його для жінок до 60 років. За цією теорією, підкріпленою світовою практикою, обов'язково настає дестабілізація фінансової основи пенсійної системи.

Якщо вдаватися до подробиць, то цю небезпеку можна пояснити так: середня тривалість життя українських жінок на 11 років більша, ніж у чоловіків. Тобто після виходу на заслужений відпочинок жінки живуть ще приблизно 23 роки, а чоловіки — трохи більше 14 років. Оскільки пенсійний вік у жінок на 5 років коротший, то в разі запровадження накопичувальної системи, вони матимуть не лише менший стаж, а й меншу суму зібраних на старість грошей, а отже, й мізерну пенсію. Саме тому фахівці виступають за збільшення пенсійного віку для жінок. Адже таким шляхом пішли у країнах Європи, яким, попри їхній добробут, не вдалося збільшити народжуваність, і розв'язати проблему трудових ресурсів.

У прибічників цієї теорії є ще кілька аргументів. Вони стверджують, що ранній вихід жінок на заслужений відпочинок приводить ще й до нераціонального використання кваліфікованої робочої сили, трудового потенціалу загалом. Адже після 55 років жінки ще працездатні і можуть приносити користь як собі, так і суспільству. А тим часом, мовляв, демографічне навантаження на працездатне населення в Україні щороку зростає. Через постаріння приблизно до 2015 року співвідношення між тими, хто сплачуватиме внески до Пенсій-

ного фонду, і тими, хто отримуватиме з нього виплати, становитиме 1: 1. І це ще не найпесимістичніший прогноз.

Попри всі «за» на користь пізнішого виходу на пенсію, є один аргумент «проти», який може перекреслити всі інші: тривалість життя в Україні. Вона аж ніяк не порівнювана з тією, що є в розвинутих країнах Європи, США і Японії. Тому, можливо, варто вдаватися до пошуків інших шляхів омолодження нації? Наприклад, поліпшити демографічну ситуацію за рахунок припинення міграції. Адже ні для кого не секрет, що багато наших співвітчизників (за різними даними від 5 до 7 мільйонів працездатних громадян) виїхали за кордон у пошуках роботи. Це досить відчутний удар не тільки по наших трудових ресурсах, а й по сімейному устрою (діти — не доглянуті, родини — розпадаються). Крім того, статус українських мігрантів за кордоном невисокий. Оскільки на заробітки виїздять переважно жінки, то гендерну нерівність вони там відчувають сповна. Наприклад, 46% наших співвітчизниць, які працюють у Чехії, зайняті у сфері послуг, в Італії 90% наших землячок — це домашня обслуга. Що ж до чоловіків, то вони зайняті переважно на будівництві й мають більшу, ніж жінки, заробітну плату і навіть певний соціальний захист.

Ці люди не думають про збільшення сім'ї, а прагнуть забезпечити ту, що є, бодай найнеобхіднішим. Отже, трудова міграція — один з тих чинників, які істотно впливають на зменшення народжуваності. Особливо в тих областях, де вона традиційно була високою. Передусім ідеться про західний регіон всуціль охоплений заробітчанством. Там нині залишилися переважно літні люди та підлітки.

Оскільки поліпшити економічну ситуацію в короткий термін неможливо, дехто радить «омолодити» Україну за рахунок громадян з тих країн, для кого наша держава навіть тепер є економічно привабливою. Звісно, це будуть не ментально близькі нам європейці, а вихідці з бідних регіонів Південно-Східної Азії.

— Таке міграційне поповнення може бути навіть небезпечним, — застерігає Олена Макарова. — Щоправда, все залежить від того, чи асимілюються прибульці в Україні, як це відбувається в США, чи створюють райони компактного проживання, як у Франції. Останнє криє в собі чимало загроз. Адже вихідці з інших країн, які соціально менше захищені порівняно з корінними жителями, генерують чимало проблем, що призводять до загострення міжетнічних стосунків.

Лариса Дацюк

Умови, за яких чоловіки й жінки стали б розглядати питання про народження дитини (N= 1794, %)*

	Чоловіки	Жінки
Після підвищення власного матеріального добробуту.	28,5	27,3
За наявності постійної роботи	9,1	9,0
За умов регулярної виплати зарплати	5,8	4,9
За умов більш гнучкого графіку власної зайнятості	1,0	2,7
Після отримання власного житла	11,4	11,3
Після покращення відносин з чоловіком/дружиною	4,3	7,2
За умов меншого навантаження на роботі	1,5	2,5
За умов допомоги по дому	0,9	3,2
За умов розширення площі квартири/дому	4,9	6,2
За умов проходження лікування	2,2	2,9
Після покращення екологічної ситуації	2,6	3,8
За умов посилення соціального захисту материнства і дитинства	7,7	12,7
Важко відповісти	14,8	10,5
Не залежно ні від чого	13,3	7,8
Інше	2,7	2,8

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертів інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Гендерна освіта в Україні

Серед тих, хто в Україні прагне одержати вищу освіту, більшість складають жінки. За даними Державного комітету статистики, 53% українського студентства – жінки. Такий показник – один з найвищих у Європі. Але диплом у кишені далеко не завжди є запорукою кар'єрної перспективи для нашого жіноцтва. Фахівці з'ясували, що чоловіки в плані прагнення до підвищення своєї кваліфікації та професійного зростання значно активніші. І пояснюється цей факт, на жаль, соціальними та економічними чинниками.

Здавалося б, на законодавчому рівні українські жінки мають у плані освіти рівні можливості з чоловіками. Стаття 53 Конституції України гарантує їм такий же доступ до освіти та одержання диплому в навчальних закладах усіх категорій, як і чоловікам. Жінки допускаються до навчальних програм, іспитів, однакової кваліфікації, викладацьких кадрів, навчальних приміщень, обладнання, отримання стипендій та кредитів на здобуття освіти тощо на однакових умовах з чоловіками. Єдине обмеження – спеціальності та робота, які можуть становити загрозу для жіночого здоров'я. Водночас, стаття 24 Конституції України проголошує принцип рівноправності жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Отже, держава подбала про те, щоб чоловіки ні в чому не домінували, і було забезпечено гендерну рівність. Однак статистика свідчить, що за майже 9% перевищення рівня жінок з вищою освітою кількість кандидатів наук серед чоловіків майже вдвічі більша, а чоловіків – докторів наук у 4 рази більше, ніж жінок.

Завідувачка кафедри соціології Національного університету «Кієво-Могилянська академія» Світлана Оксамитна стверджує, що освіта в Україні – чи не єдина соціальна інституція, де можна говорити про наближення до гендерної рівноваги: «Усі рівні освіти в Україні є доступними для жінок уже протягом кількох поколінь. Проте досі опитування громадської думки фіксують неоднозначне ставлення до необхідності здобуття освіти чоловіками й жінками. В Україні кожен п'ятий опитаний погодився з тим, що освіта важливіша для хлопчиків, ніж для дівчаток. Причому українські чоловіки значно частіше, ніж жінки, впевнені у важливості освіти саме для хлопчиків. А от жителі американського континенту та Західної Європи вдвічі рідше погоджуються з таким твердженням, хоча тамтешні жінки значно пізніше досягли можливостей однакового з чоловіками доступу до всіх рівнів освіти, ніж це сталося в нашій країні».

Світлана Оксамитна констатує: в Україні глибоко закорінений гендерний стереотип, за яким навіть працююча освічена, але заміжня жінка є насамперед дружиною й матір'ю, що повинна допомагати чоловіку, нерідко нехтуючи власними прагненнями до самореалізації та професійного успіху, відмовляючись від реальних кар'єрних можливостей. Такі

уявлення великою мірою притаманні як чоловікам, так і жінкам, засвідчуючи готовність останніх беззаперечно поступатися першим як місцем на ринку праці, так і місцем на шаблі кар'єри.

Гендерна дискримінація дуже швидко виявляє себе в ситуації економічної кризи та безробіття, знаходячи виправдання й підтримку серед громадян. А от уявлення молодого покоління громадян, які щойно розпочали трудову й, можливо, сімейну історію, є найдемократичнішими, найменш упередженими щодо кар'єрної самореалізації дружин. Більшість молодих жінок переконані в тому, що кар'єра чоловіка аж ніяк не важливіша, ніж їхня власна.

Україна давно вже належить до країн, де стимулюється та схвалюється заняття жінок оплачуваними видами діяльності. Хоча у свідомості людей образ жінки як керівника чи політичного лідера ще не сформувався. Як і в інших регіонах світу, в Україні найчастіше саме молоді жінки стають носіями демократичного гендерного світогляду, заперечуючи дискримінаційне ставлення до жінок у сім'ї, на ринку праці та у сфері розподілу політичної влади.

Директор Київського інституту гендерних досліджень, кандидат філософських наук Марфа Скорик вважає, що така ситуація в Україні зумовлена передусім відсутністю системи гендерної освіти. Наше суспільство позбавлене знань про гендерні стосунки і це гальмує впровадження принципу рівних прав та можливостей для обох статей, негативно впливає на формування особистості. Щоправда, у 2003 році Міністерство освіти та науки України затвердило перший авторський курс з гендерної проблематики на кафедрі історії Одеської академії харчових технологій. Далі цю ідею продовжили фахівці Київського Національного університету імені Т.Г. Шевченка, університети Харкова, Сум, Львова та інших міст.

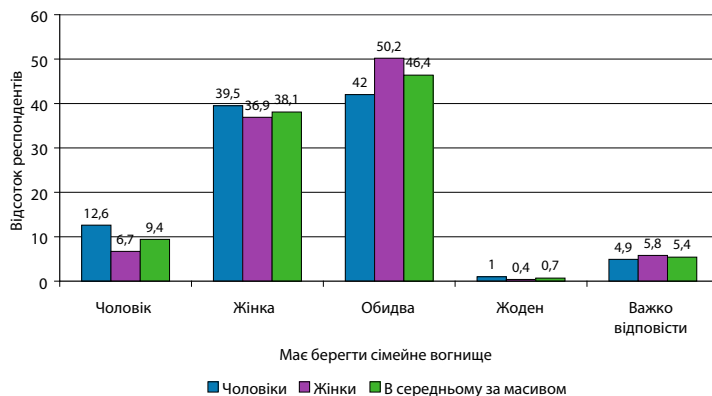
Особливого імпульсу та розвитку гендерна освіта в Україні набула завдяки підтримці Програми ПРООН «Гендер у розвитку». Це був перший комплексний проект, що допоміг впровадити навчальний курс про рівні права чоловіків та жінок у систему гуманітарної освіти України, включаючи розробку та видання підручників, створення технічної бази. Паралельно проводилася широка інформаційна промоція та просвітницька діяльність. «Досвід впровадження проекту «Гендерна освіта в Україні» засвідчив велику зацікавленість як студентів, так і керівництва вищих навчальних закладів в отриманні знань з гендерної політики, – розповідає Марфа Скорик. – З іншого боку, він продемонстрував неготовність навчальних закладів до викладання гендерних дисциплін, адже там немає належного кадрового, програмного та методичного забезпечення. Отже, сьогодні ми можемо говорити про те, що фахівці України набули великого досвіду в запровадженні гендерних курсів, однак таке запровадження є неможливим без відповідних державних рішень, розпоряджень та державної підтримки».

Сьогодні в Україні працює понад 30 центрів та лабораторій ґендерних досліджень, які всіляко сприяють формуванню в суспільстві ґендерної культури. Вони працюють переважно як неурядові організації при вищих навчальних закладах у різних регіонах держави. Їхню діяльність активно підтримують міжнародні організації та фонди, такі, як ПРООН, Міжнародний фонд «Відродження», Український жіночий фонд та ін. Завдяки такому ґрунтовному підходу до ґендерної проблематики ми маємо можливість спостерігати, як з кожним днем дедалі більше жінок з'являється в українській політиці, бізнесі, дедалі частіше жінки обіймають керівні посади. Не тільки в обласних центрах, а й у містечках та селищах відсутність жінок у владі чи в керівному складі установ та підприємств дедалі частіше викликає подив і навіть осуд, що свідчить про, хоч і повільну, але ефективність ґендерної освіти серед населення.

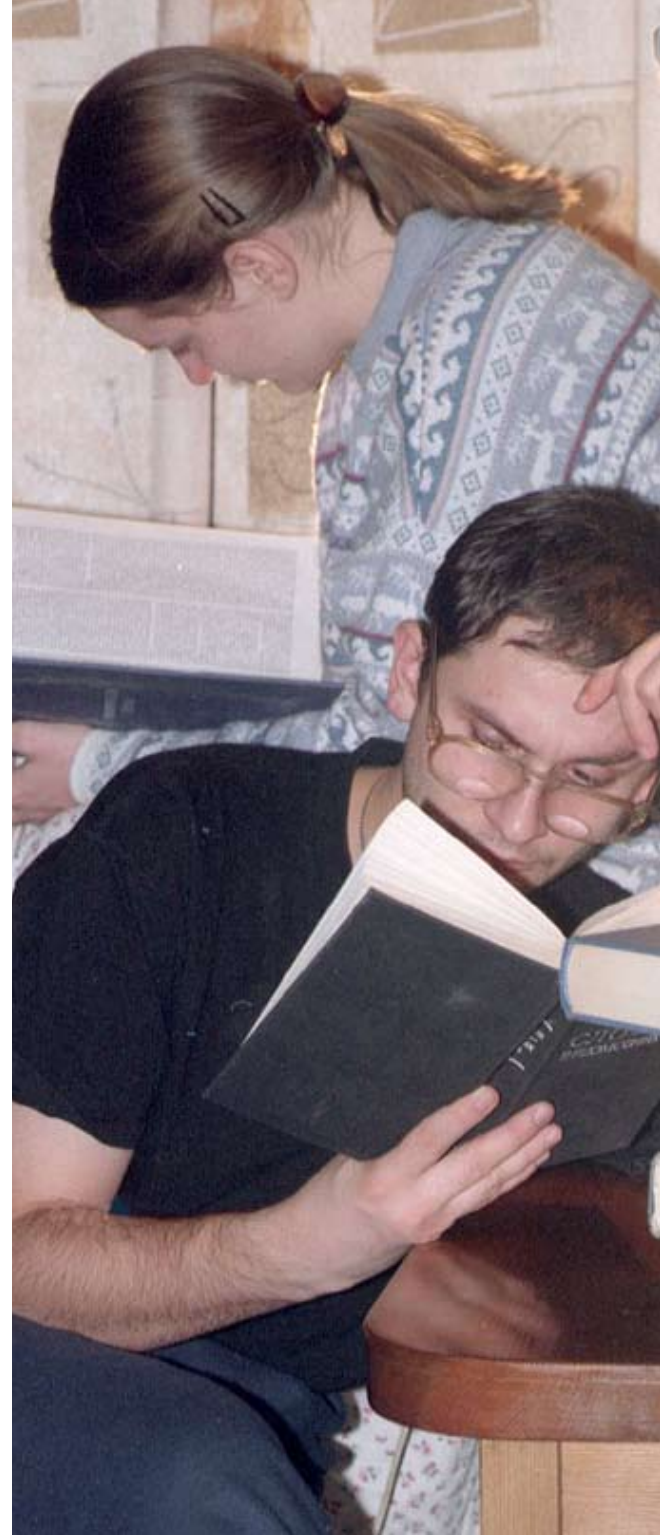
Однак відсутність державного фінансування ґендерної освіти та відповідних досліджень може привести до їх тривалого перебування на маргінальних позиціях у вітчизняній науці. Сьогодні лише поодинокі творчі колективи досліджують цю проблематику і роблять це, як правило, за фінансової підтримки міжнародних фондів та організацій. Тому постає питання про створення загальнонаціонального координаційного органу з ґендерних досліджень, які існують вже в багатьох країнах світу. Такий орган повинен працювати як інформаційний центр і координувати ґендерні дослідження в масштабах України.

Тетяна Вербицька

Уявлення про те, хто з членів родини має берегти сімейне вогнище, %*

* За результатами соціологічного дослідження «ґендерні стереотипи та ставлення громадськості до ґендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Охорона здоров'я потребує ґендерного підходу

За даними Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, за останні кілька років середня тривалість життя дорослого населення нашої держави скоротилась на один рік.

Кожне суспільство потребує достатньої кількості робочих рук, «мізків» та «м'язів» для забезпечення могутності й авторитету держави. Тому питанням здоров'я жінки як продовжувачки роду людського надають великої уваги в будь-якому цивілізованому суспільстві. Нехтування цими питаннями дуже швидко дається взнаки. Яскравий приклад – демографічна ситуація в Україні, що склалася в останнє десятиліття. Кризові явища в економіці, розшарування суспільства за матеріальною ознакою, соціальна нестабільність, несприятлива екологія – все це негативно вплинуло на здоров'я населення країни, зокрема, репродуктивне здоров'я жінок. Поширення ряду хронічних захворювань зробили майже повсякденними такі явища, як ускладнена вагітність, важкі пологи та післяпологовий період. Дедалі частіше жіночі хвороби приводять до безпліддя. На них припадає 89% всіх зафіксованих випадків. На жаль, безпліддя є далеко не останнім у переліку причин скорочення народжуваності. І хоча в останні роки показник народжуваності залишається більш-менш сталим, проте його рівень в Україні однаково є дуже низьким – 1,13 на одну жінку (у 2000 році він був найнижчим у світі – 1,09), а мінімальний рівень самовідтворення складає 2,1 дитини на одну жінку дітородного віку.

Уряд намагався вплинути на ситуацію, прийнявши низку спеціальних програм – «Здоров'я нації: 2002-2011», «Репродуктивне здоров'я 2001-2005», «Здоров'я через освіту» та ін. Їх виконання дало позитивні результати: зменшився рівень материнської та дитячої смертності, зменшилася кількість абортів, зокрема, серед підлітків. Однак докорінно змінити ситуацію не вдалося. Ця обставина змушує уряд, державні та громадські організації, що опікуються проблемами материнства й дитинства, шукати інших шляхів, нових підходів до розв'язання проблеми.

Серйозної уваги вимагає і здоров'я чоловічої частини населення України, і мовчати про це далі не можна. Для підтвердження звернемося до статистики. Вона свідчить, що тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша, а темпи скорочення тривалості життя – швидші, ніж у жінок. В середньому чоловіки живуть 62,6 року, тобто, чимало з них помирає, не досягнувши навіть пенсійного віку. Причинами смерті стають передусім захворювання системи кровообігу (52,4% усіх смертей), травми та отруєння (15,2%), новоутворення (14,5%). Алкоголь, зазначають фахівці з питань статистики, «є найпоширенішим серед українських чоловіків наркотиком». Саме його надмірне вживання нерідко стає причиною отих самих травм, отруєнь, психічних розладів, а відтак самогубств,

показник яких у чоловіків у 2-6 разів вищий, ніж у жінок. Робить свою чорну справу і поширення ВІЛ/СНІДу в Україні.

Підставою для особливої стурбованості суспільства є висока смертність чоловіків працездатного віку. Наприклад, у 2000 році вона була в 4 рази вищою за смертність серед працездатних жінок, і це велика проблема державного значення – країна втрачає чоловічий трудовий ресурс. А переважну більшість літніх жінок без чоловічої підтримки очікують злидні, скрута, соціальна незахищеність.

Наведені дані свідчать про те, що період становлення української державності виявився надто тяжким для так званої «сильної» статі. Втрата статусу годувальника, опори сім'ї для багатьох виявилась психологічно непосильною. На думку експертів, це відбувається з кількох причин: нерозвиненість у чоловіків культури самозбереження і століттями сформовані критерії оцінки «справжніх» чоловіків, яким далеко не всі можуть відповідати.

«Чоловіки стали жертвами власних стереотипів і моделей поведінки, а також стереотипів суспільства щодо них, – розповідає голова асоціації жінок-вчених при Чернігівській обласній організації Співки жінок України, старший викладач кафедри менеджменту Чернігівського державного технологічного університету, кандидат економічних наук Світлана Задорожна. – На відміну від жінок, які більш відкрито говорять про свої проблеми, намагаючись таким чином їх розв'язати, чоловіки звикли їх приховувати. Лише глибокий аналіз ґендерних проблем дозволить розкрити справжні причини незадовільного стану чоловічого здоров'я, донести їх до громадськості і сказати: «Чоловіки! Ви вимираєте не тому, що у нас погана екологія (жінки живуть в таких самих умовах), а тому, що ви не піклуєтеся про власне здоров'я».

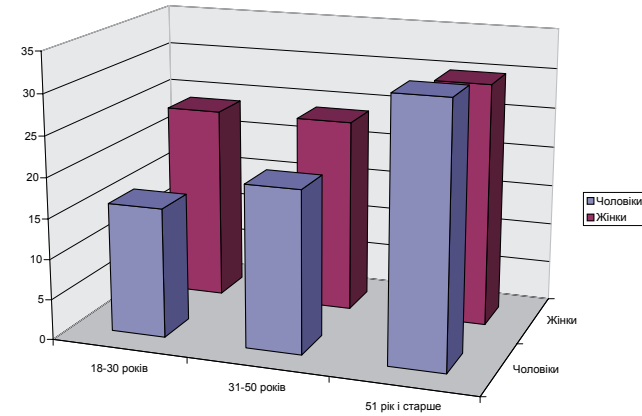
Для виправлення ситуації, на думку Світлани Задорожної, в Україні слід розробити такий ідеологічний механізм, за допомогою якого можна було б об'єднати всі необхідні інституції, починаючи з інституту сім'ї і закінчуючи державними структурами – системою охорони здоров'я, освіти тощо. Робота ця має йти широким фронтом, формуючи усвідомлення того, що бути здоровим – потрібно і престижно.

Важливого значення у питанні поліпшення здоров'я населення України фахівці надають державним програмам і нормативно-правовим документам, прийнятим з урахуванням гендерного принципу. Поки що, на їхню думку, більшість програм в Україні викладені або «гендерно нейтрально», або в інтересах лише жінок і дітей. Особливо це помітно в програмі, що стосується репродуктивного здоров'я населення, вважає Галина Майструк – голова правління благодійного Фонду «Здоров'я жінки та планування сім'ї». За її словами, у програмі головну увагу зосереджено на проблемах материнської та дитячої смертності, зменшенні кількості абортів тощо, а чоловіки залишилися поза цим важливим документом. У результаті, створивши розгалужену мережу жіночих консультацій, держава так і не подбала про право чоловіків отримувати необхідні їм послуги та інформацію. Для того, щоб уникнути такого дисбалансу в забезпеченні гендерної рівності, на переконання Галини Майструк, Програму «Репродуктивне здоров'я» потрібно переглянути і доповнити: «Залучати чоловіків до процесу збереження репродуктивного здоров'я слід на всіх етапах, починаючи з дитячого садка і закінчуючи створенням чоловічих центрів. Все це має бути дуже чітко прописано в програмі і підкріплено реальним фінансуванням».

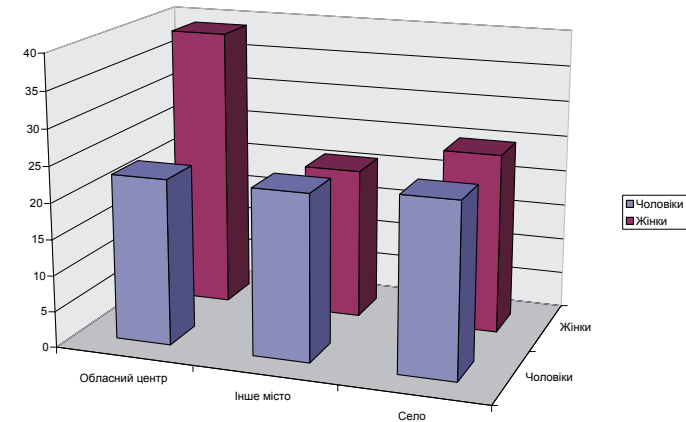
Дослідивши питання, бачимо, що всі експерти сходяться в одному: позбутися дисбалансу, коли, дбаючи про одну статтю, забувають про іншу, допоможе лише абсолютно новий, сучасний підхід до формування гендерної політики в галузі охорони здоров'я. Адже нинішній підхід є дискримінаційним по відношенню до чоловіків, а тому морально застарілим.

Наталія Потанчук

Розподіл відповідей респондентів щодо стурбованості власним здоров'ям в залежності від віку, %*

Розподіл відповідей респондентів щодо стурбованості власним здоров'ям в залежності від місця проживання, %*

* За результатами соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України на замовлення та за фінансової підтримки Програми розвитку ООН, 2006р.

Ukraine

Програма розвитку ООН в Україні

Кловський узвіз, 1

Київ, 01021 Україна

Тел.: +38 (044) 253 93 63

Факс: +38 (044) 253 26 07

www.undp.org.ua